

УДК: 502.3

Концурак В. В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ:
ЧИННИКИ ЗАГРОЗ ТА УМОВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

Обґрунтовано, що головну роль в у формуванні та реалізації екологічної політики має відігравати держава. Останнє цілком і безсумнівно стосується й України. На шляху поліпшення екологічної ситуації в країні перший крок має бути зроблений саме державою, при чому на найвищому рівні. На основі аналізу чинників загострення екологічної ситуації держава, насамперед, має прийняти загальнодержавну програму, що включила б в себе інтегрований екологічний порядок денний, в якому б були поєднані всі можливі аспекти діяльнісного, активного і компетентного захисту природного середовища і ресурсної бази, що може здійснюватися в рамках взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів: держави, громадських організацій, регіональних спільнот тощо. На разі українська держава не готова й не бере на себе відповідальність щодо впровадження і здійснення системної та цілеспрямованої екологічної політики. Екологічна палітра сучасного українського державотворення залишається доволі безбарвною, що особливо загрозово із врахуванням тих кризових показників екологічної ситуації, що склалась в Україні в останні десятиліття.

Ключові поняття: людина, природа, культура, праця, екологія, освіта, виховання, державна екологічна політика.

Концурак В.В. Формирования и реализации экологической политики: факторы угроз и условия их преодоления. Обосновано, что главную роль в формировании и реализации экологической политики должно играть государство. Последнее вполне и несомненно относится и к Украине. На пути улучшения экологической ситуации в стране первый шаг должен быть сделан именно государством, причем на самом высоком уровне. На основе анализа факторов обострения экологической ситуации государство, прежде всего, должно принять общегосударственную программу, которая включила бы в себя интегрированную экологическую повестку дня, в которой были бы объединены все возможные аспекты деятельности, активной и компетентной защиты природной среды и ресурсной базы, что может осуществляться в рамках взаимодействия всех заинтересованных субъектов: государства, общественных организаций, региональных сообществ и тому подобное. На данный момент украинское государство не готово и не берет на себя ответственность по внедрению и осуществлению системной и целенаправленной экологической политики. Экологическая палитра современного украинского государства остается довольно бесцветной, особенно угрожающе с учетом тех кризисных показателей экологической ситуации, которая сложилась в Украине в последние десятилетия.

Ключевые понятия: человек, природа, культура, труд, экология, образование, воспитание, государственная экологическая политика.

Kontsurak V. Formation and implementation of environmental policy: threats and conditions for overcoming them It is substantiated that the state should play a leading role in the formation and implementation of environmental policy. The latter is completely and undoubtedly also true of Ukraine. On the way to improving the ecological situation in the country, the first step must be made by the state itself, and at the highest level. On the basis of the analysis of factors of aggravation of the ecological situation, the state, first of all, should adopt a national program that would include an integrated environmental agenda, in which all possible aspects of activity, active and competent protection of the natural environment and resource base, which can be carried out in within the framework of the interaction of all interested actors: the state, public organizations, regional communities, etc. At the moment, the Ukrainian state is not ready and takes no responsibility for the implementation and implementation of systemic and targeted environmental policy. The ecological palette of modern Ukrainian statehood remains rather colorless, which is especially dangerous, taking into account those crisis indicators of the ecological situation that has developed in Ukraine in recent decades.

Key concepts: man, nature, culture, labor, ecology, education, education, state ecological policy.

Аналізуючи екологічну палітру сучасного державотворення, важливо, з нашої точки зору звернутися до розгляду та системного вивчення головних причин та джерел виникнення екологічних загроз. Для цього першочергово звернемося до визначення такої категорії, як «забруднення», адже саме вона дозволяє виявити те відхилення від норми, яке відбувається при втручанні антропогенних факторів у стан навколишнього природного середовища. «Забруднення» може бути визначене як пряме чи непряме втручання людської активності (речовинної, вібраційної, теплової, звукової) у стан повітря, води, землі, що призводить до нанесення шкоди людському здоров'ю, якості навколишнього середовища, природним взаємозв'язкам, а також нормальним формам взаємодії людини, суспільства і природи» [1, р. 3]. Як ми розуміємо, таке забруднення відбувається навіть через звичайну господарську чи просто життєву активність будь-якої людини чи сім'ї. Якщо ж брати рівень забруднення та негативного впливу, що чиниться на природу з боку індустріального соціуму, то шкода від антропогенного тиску зростає по експоненті. Саме тому в будь-якому сучасному суспільстві, країні, державі недостатніми є тільки норми і правила взаємодії соціуму і природи. Необхідною є цілісна, системна, цілеспрямована, максимально раціоналізована і зважена екологічна політика.

Негативний вплив на природу з боку людини є глобальним. Саме тому світові країни-лідери протягом останніх декількох десятиліть докладають максимум зусиль для того, щоб сформувати глобальний порядок денний екологічної політики. На жаль, це далеко не завжди вдається, через що в різних регіонах відбувається різне за інтенсивністю забруднення навколишнього середовища. «На сьогодні неконтрольований технологічний та промисловий прогрес, зумовлений надмірними амбіціями людини, призвів до виникнення мульти-спрямованих екологічних викликів, що тією чи іншою мірою чинять негативний вплив на людську і соціальну життєдіяльність. Окрім того,

експерти стверджують, що сьогодні майже всі живі істоти на планеті знаходяться під певним негативним впливом через антропогенне забруднення повітря, води, ґрунтів» [2, р. 6]. Україна, в свою чергу, є одним із найбільш забруднених з екологічної точки зору регіонів світу. Щоб позбутися такого статусу, необхідно докласти значну кількість зусиль, першочерговим імпульсом яких має стати політична воля державних діячів до формування системної і жорсткої екологічної політики. Тим більше, що, знаходячись в Європі, ми маємо яскравий приклад ефективної екологічної політики західних сусідів. Використовувати цей досвід необхідно як на глобальному, так і на локально-регіональному рівні.

Розмірковуючи про найзагальніші причини та джерела виникнення екологічних загроз, необхідно підкреслити, що сьогодні будь-яка людська діяльність на планеті Земля значно впливає на її ландшафт, геологічні характеристики, біорізноманіття, стан атмосфери тощо. Людина перетворилася на глобальний чинник загальнопланетарних змін, при чому зміни, зумовлені антропогенним фактором, у більшості своїй є для природи негативними. «В сучасних умовах екологічна криза є взаємопов'язаною з демографічною, економічною, соціальною, політичною, духовною кризами, які також не можуть бути замкненими на окремих регіонах. Глобалізація екокризи зумовлюється з одного боку, посиленням горизонтальних зв'язків (географічних), з іншого – підкріплена посиленням зв'язків вертикальних, тобто взаємодією різної векторності людської діяльності: між матеріальною і духовною сферами життя, а також між суспільством і довкіллям» [3, с. 10]. Різні показники забруднення в різних регіонах і країнах лише свідчать про те, наскільки відповідально і зважено ставляться в тій чи іншій державі до формування і реалізації екологічної політики. На жаль, екологічна палітра сучасного українського державотворення є не прогресивною, а такою, що лише реагує на величезні проблеми, які мають як історичний характер (залишилися у спадок від СРСР), так і породжуються новими суб'єктами державної, економічної, соціальної активності.

Україна все ще належить до переліку країн, в яких видобуток і використання природних ресурсів відбувається фактично неконтрольованим образом. Саме в цьому полягає найбільша небезпека, що загострюється на глобальному рівні. Сьогодні все ще існує велика кількість держав і режимів, що не сформували чіткої і відповідальної екополітики в сфері природокористування. «Нерегульоване споживання природних ресурсів зумовлює нарощування антропогенного навантаження на ландшафти. Потенційні можливості природних екосистем практично вичерпані, що спричиняє впровадження екологічно збалансованої системи використання природних ресурсів» [29, с. 106]. Для створення дійсно ефективної системи контролю за використанням природних ресурсів на державному рівні має бути прийнята загальнонаціональна програма екологічного розвитку, на реалізацію якої має бути орієнтоване і відповідне законодавство. Саме систематизація екополітичної інформації дає змогу розвиненим державам з високим рівнем ефективності формувати природозахисний порядок денний. «Першопричиною 90 % екологічних негараздів у світі є неадекватна, неякісна в екологічному розумінні інформація, якою послуговувалося і послуговується суспільство. Лише 10 % усіх екологічних катастроф зумовлені дією стихійних природних явищ» [4, с. 8]. Отже, найгірше, що може зробити наша держава, це й надалі ігнорувати жорсткі

екологічні виклики, які вже сьогодні загрожують благополуччю населення України, а також незворотно відображаються на здоров'ї, генетичному фонді, якості життя, ресурсному забезпеченні майбутніх поколінь українців.

Досить часто від промисловців, підприємців, а вслід за ними – від урядовців та чиновників можна почути виправдання, що відсилають до застарілості та екстенсивності тієї промислової системи, які досталася Україні у спадок від Радянського Союзу. Це справді так. Радянська промисловість була надзвичайно ресурсо-, енерго-, природозатратною. Водночас незалежна українська держава зробила надзвичайно мало, щоб реально модернізувати національну промисловість, вивести її на цивілізовані інноваційні рейки. Техногенне навантаження на природне середовище в нашій країні все ще залишається катастрофічним, що й можна визначити як головну причину і джерело виникнення екологічних загроз в різних регіонах нашої країни. «Диспропорції в розміщенні продуктивних сил протягом тривалого часу за умов командно-адміністративної системи призвели до того, що рівень техногенного навантаження на природне середовище в Україні донині перевищує аналогічний показник розвинутих держав у 4-5 разів. У промисловому секторі значна доля належить хімічним, металургійним та гірничодобувним підприємствам. Використання у багатьох випадках застарілих технологій та обладнання, вкрай висока концентрація потенційно небезпечних об'єктів в окремих регіонах, велике спрацювання технічних фондів підприємств зумовлюють значну ймовірність виникнення великих аварій і катастроф з непередбачуваними для довкілля наслідками. Економіка України щорічно втрачає до 10% валового внутрішнього продукту (ВВП) у вигляді зменшення продуктивності основних фондів, нераціонального використання природних і людських ресурсів. Ресурсоємність кінцевого національного продукту в середньому втричі перевищує світовий рівень» [5, с. 27]. Якщо не почати формувати сучасну екологічну політику вже сьогодні, Україна з великою долею ймовірності залишиться в якості аутсайдера сучасного інноваційно-технологічного процесу. В будь-якій розвиненій країні світу в будь-яку технологію чи нове виробництва обов'язково закладається екологічна складова, яка відповідним чином затверджується на загальнодержавному чи громадському рівні. В національній же екополітиці мають бути чітко відображені природоохоронні пріоритети і орієнтири, на які спрямовує особливу увагу український соціум, прагнучи захистити природне середовище і ресурси для їх повноцінного використання наступними поколіннями.

Зрештою, важливо підкреслити, що вагомою та значимою причиною екологічних загроз є низький рівень екологічної і політичної культури в суспільстві. Громадяни України продовжують достатньо споживацьки ставитися до природних благ, не вимагаючи і від чиновників, і від політиків якихось реальних заходів щодо збереження довкілля. Якщо певні економічні та політичні права люди готові відстоювати навіть у протестній формі, то усвідомити, що за чисте довкілля боротися також необхідно якомога активніше, наші громадяни поки що не спромоглися. «Виявлення культурної мотивації соціальних змін дає підстави припустити, що соціум, у якому ідентичність індивідів шукає опору в корпоративних зв'язках, де панують неформальні, тіньові політичні відносини, де інституціоналізація відбувається поза і крім участі громадян, не

може в даний час стати простором для оформлення і реалізації екологічних інтересів. У такому суспільстві будь-які екологічні ініціативи або приречені на провал, або змушені підкорятися пануючій системі корпоративних політичних відносин, тобто «бути бажаними владі». Іншими словами, процеси складання нових основ політичної культури йдуть в іншому темпі й інших умовах історичного часу, інтегрують могутній традиціоналістський компонент, що слабо співвідноситься з цінностями демократії в ліберально-західному розумінні. Тому орієнтація на ліберально-ринкову модель прийняття політичних рішень у сфері екології, яка заснована на формуванні гіпервідповідальності суспільства за якість навколишнього середовища, не функціональна в українських умовах» [6, с. 9 – 10]. Враховуючи це можна відзначити, екологічна палітра сучасного українського державотворення сповнена тими ж негараздами, що й інші сфери життєдіяльності нашого національного суспільства. Українці більше схильються до корупційного вирішення конкретних питань, ніж до всезагальної відповідальності перед наступними поколіннями за чистоту довкілля і збереження ресурсів. Саме через це формування цивілізованої екологічної політики сьогодні просто відсутнє в порядку денному поточних державотворчих процесів в Україні.

Підсумовуючи аналіз головних причин та джерел виникнення екологічних загроз саме на території України, підкреслимо, що такі загрози не лише у декілька разів збільшені в нашій країні у порівнянні із європейськими сусідами, але ще й не знаходять відповідної реакції на державно-політичному та державно-управлінському рівнях. Більше того, навіть громадянське суспільство не готове на культурно-феноменологічному рівні вимагати від можновладців дотримання прав громадян на чисте довкілля та збереження ресурсної бази для наступних поколінь. «Незважаючи на розуміння глобальної та європейської стратегії в екологічній сфері, в Україні існують проблеми, які потребують нагального вирішення: 1) недостатня увага основних політичних сил до екологічних проблем; 2) не повною мірою реалізований потенціал громадськості у формуванні екологічної політики; 3) недооцінка екологічної складової у стратегіях соціально-економічного розвитку країни; 4) неналежне виконання зобов'язань, взятих Україною у зв'язку з підписанням міжнародних угод у природоохоронній сфері та недостатній рівень виконавчої дисципліни; 5) недостатнє розмежування регулюючих функцій і господарської діяльності у межах Мінприроди; 6) недостатнє інформування експертів та громадськості з екологічних питань; 7) відсутність системного моніторингу стану навколишнього природного середовища на основі сучасних технологій; 8) значною мірою втрата поверхневих вод як джерела питно-господарського водопостачання, підтоплення більшості промислово-міських агломерацій, забруднення атмосферного повітря, деградація сільськогосподарських земель; 9) екологічні проблеми з небезпечними відходами, знятими з експлуатації гірничо-видобувними підприємствами; 10) проблеми з адаптацією економіки України до глобальних змін клімату; 11) недостатня гармонізація національної системи звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з екологічних та економічних показників до стандартів ЄС та ООН» [7, с. 102]. Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що в Україні накопичився настільки граничний комплекс проблем, що можуть призвести до реальної екологічної

катастрофи, що сьогодні нагальною необхідністю є формування принципово нової за якістю та цілеспрямованістю державної екологічної політики. В той же час, український політичний клас не готовий звертатися ще й до цієї надскладної проблематики, постійно посиляючись на те, що існують набагато актуальніші завдання, від виконання яких безпосередньо залежить успіх незалежного українського державотворення. З нашої точки зору, це помилкова позиція, адже збереження чистого довкілля та природних ресурсів є однією з ключових зон відповідальності, яку держава несе перед власними громадянами і наступними поколіннями. Варто усвідомити, що у забезпеченні еколого-економічної безпеки суспільства головна роль відводиться державі. «Для забезпечення безпеки необхідно добитися того, щоб економічна система держави перебувала в стані, здатному розвиватися в стійкому розширеному масштабі, була здатна задовольняти реальні економічні потреби суспільства на рівні не нижче критичної межі, забезпечувати економічну незалежність держави, протистояти існуючим і раптово виникають небезпекам і загрозам» [8, с. 29].

Література:

1. *Farmer A. Managing Environmental Pollution / Andrew Farmer. – New York: Routledge, 2005. – 281 p.*
2. *Shafi S.M. Environmental Pollution / S.M. Shafi. – New Delhi: Atlantic Publishers & Dist, 2005. – 456 p.*
3. *Гончаренко М.М. Екологічна криза як чинник трансформації соціоприродної системи (соціально-філософський аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Спеціальність: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Марина Гончаренко. – К., 2005. – 17 с.*
4. *Вольвач Ф.В. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: навчальний посібник / Ф.В. Вольвач, М.І. Дробноход, В.Г. Дюканов та ін.; за ред. М.І. Дробнохода. – К.: МАУП, 2002. – 104 с.*
5. *Данилишин Б.М. Економіка природокористування / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2009. – 465 с.*
6. *Топоровський Д.В. Екологічна складова політичної культури українського суспільства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Спеціальність: 23.00.03 – політична культура та ідеологія / Дмитро Топоровський. – К., 2010. – 16 с.*
7. *Тимощук К.А. Екологізація політики в Україні: проблеми та перспективи розвитку / К.А. Тимощук // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 1. – С. 97 – 102.*
8. *Іванова Т.В. Формування стратегії екологічної безпеки в Україні / Т.В. Іванова // Науковий вісник Академії муніципального управління. Збірник наукових праць. Серія «Управління». – К.: Академія муніципального управління, 2012. – Випуск 4. – С. 26 – 32.*